

*Kazan Tatarlarının
Halk Anlatmalarında
Mitolojik Unsurlar*

Fatma TEKİN

RumeliYA
Yayıncılık ψ Publishing

Editör / Editor
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ

Yazar / Author
Fatma TEKİN

Kitap adı / Book title
Kazan Tatarlarının Halk Anlatmalarında Mitolojik Unsurlar

APA
Tekin, F. (2024). *Kazan Tatarlarının Halk Anlatmalarında Mitolojik Unsurlar*. Kırklareli:
RumeliYA Yayıncılık & Publishing

Grafiker / Graphic designer: RumeliYA
Kapak tasarımcı / Cover designer: RumeliYA
Redaksiyon / Redaction: RumeliYA

Yayın dili / Publication language: Türkçe / Turkish
Yayın no / Publication number: 50

ISBN
RumeliYA: 978-605-70154-4-0
Yayın tarihi / Date published: 2024

Baskı yeri / Printing house
Bizim Dijital Matbaacılık A.Ş.
Ostim Serhat Mahallesi, Uzuncağı Cad, 1128. Sk. No:6, Yenimahalle / Ankara PK:06374 /
Kızılbey V.D. 1780801145 / **Sertifika No:** 41356
bilgi@bizimdijital.com
Tel: 4449296 / 05531073053 / 05531073048

Adres / Address
RumeliYA Yayıncılık ψ Publishing
Karacaibrahim Mh. Nüzhət Somay Cd., No. 49 B Merkez, Kırklareli, Türkiye
Sertifika / Certificate No 48218
web: www.rumeliya.com
e-mail: editor@rumeliya.com
Tel: +90 505 795 81 24

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	VII
SUNUŞ	IX
ÖN SÖZ	XI

GİRİŞ

1.TATARİSTAN CUMHURİYETİ VE TATAR TÜRKLERİNİN TARİHİ	1
1.1.Tataristan Cumhuriyeti ve Tatar Türkleri	1
1.2. Tatar Adı ve Tatar Türklerinin Kökeni	4
1.3. Tatar Türklerinin Tarihi	7
2. ARAŞTIRMA KONUSU HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	8
2.1.Tatar Türklerinin Mitolojisi Üzerine Yapılan Çalışmalar	9
2.2.Tatar Türklerinin Efsaneleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	16
2.3.Tatar Türklerinin Masalları Üzerine Yapılan Çalışmalar	20
2.4.Tatar Türklerinin Destanları Üzerine Yapılan Çalışmalar	24
3.MİT VE MİTOLOJİ KAVRAMLARININ TANIMI	31
4.MİTİN İŞLEVLERİ	34
5.MİT TEORİLERİ VE TÜRLERİ.....	35
6.MİTİN SÖZLÜ ANLATIM TÜRLERİYLE İLİŞKİSİ.....	37
6.1.Mit-Masal İlişkisi	37
6.2.Mit-Efsane İlişkisi	39
6.3.Mit-Destan İlişkisi	40

BİRİNCİ BÖLÜM

TATAR TÜRKLERİNİN MİTOLOJİSİ VE TATAR HALK ANLATMALARININ GENEL ÖZELLİKLERİ

1.TATAR TÜRKLERİNİN MİTOLOJİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	43
1.1.Tatar Türklerinin Mitolojisinde Hayvanlar ve İnsanlar	44
1.2.Tatar Türklerinin Mitolojisinde Kozmogonik Mitler.....	47
1.3.Tatar Türklerinin Mitolojisinde İlahlar	50
1.4.Tatar Türklerinin Mitolojisinde Kötü Varlıklar	51
2.TATAR TÜRKLERİNİN HALK ANLATMALARI.....	53
2.1.Tatar Türklerinde Masal (Ekiyet) Kavramı ve Tatar Masallarının Sınıflandırılması. 53	

2.1.1.Hayvanlar Hakkındaki Masallar.....	54
2.1.2.Tılsımlı Masallar	59
2.1.3. Günlük Hayatla İlgili Masallar.....	63
2.2.Çalışmada İncelenen Masal Metinleri	70
2.3.Tatar Türklerinde Destan (Dastan) Kavramı ve Tatar Destanlarının Sınıflandırması	75
2.4.Çalışmada İncelenen Destan Metinleri	82
2.5.Tatar Türklerinde Efsane (Legenda, Rivayet) Kavramı ve Tatar Efsanelerinin Sınıflandırması.....	83
2.6.Çalışmada İncelenen Efsane Metinleri	88

İKİNCİ BÖLÜM

TATAR TÜRKLERİNİN HALK ANLATMALARINDA MİTOLOJİK UNSURLAR

1.MİTOLOJİK VARLIKLAR	93
1.1.Yer Üstünde Yaşayan Mitolojik Varlıklar	94
1.1.1.İyeler	94
1.1.1.1.Ev İyesi (Öy İyesë), Yurt İyesi (Yort İyesë).....	95
1.1.1.2.Yurt Anası (Yort Anası)	99
1.1.1.3.Ahır İyesi (Abzar İyesë)	101
1.1.1.4.Hamam İyesi (Munça İyesë).....	103
1.1.1.5.Maden Ocağı İyesi (Şahta İyesë)	104
1.1.1.6.Orman İyesi (Urman İyesë)	106
1.1.2.Olağanüstü Varlıklar	108
1.1.2.1.Bıçura	108
1.1.2.2.Şürelî (Şürelë).....	110
1.1.2.3.Şike (Şëke, Şëke Perisë, Kerle, Urman Kerlesë)	117
1.1.2.4.Ubır.....	119
1.1.2.5.Calmavız.....	129
1.1.2.6.Albastı	130
1.1.2.7.Örek (Hortlak)	134
1.1.2.8.Kiremet.....	136
1.1.2.9.Dev (Diyüv), Dev-Peri (Diyüv-Peri)	138
1.1.2.10.Peri	145
1.2.Su Altında Yaşayan Mitolojik Varlıklar	148

1.2.1.Su Babası, Su İyesi (Su İyesë), Su Anası.....	148
1.2.2.Su Babası	149
1.2.3.Su Anası	149
1.2.4.Su İyesi (Su İyesë)	152
2.MİTOLOJİK TABİAT UNSURLARI	154
2.1.Ağaç (Agaç).....	155
2.2.Su.....	161
2.3.Ateş-Ocak	167
2.4.Dağ (Tav) ve Taş	173
2.5.Güneş (Koyaş) ve Ay.....	180
3.MİTOLOJİK HAYVANLAR	191
3.1.At	191
3.2.Ejderha (Ajdaha).....	196
3.3.Yılan	204
3.4.Yuha	211
3.5.Simurg Kuşu (Semrut Koş), Kara Kuş (Kara Koş).....	214
3.6.Kurt (Börü)	219
3.7.Köpek (Ėt)	223
3.8.Güvercin (Kügerçën)	227
4.MİTOLOJİK DÜNYA TASARIMI.....	230
5.MİTOLOJİK RENKLER	244
5.1.Ak/Beyaz	245
5.2.Siyah (Kara).....	255
5.3.Kırmızı/Al (Kızıl)	263
5.4.Sarı/Altın Sarısı	269
5.5.Mavi (Kük)	273
5.6.Yeşil (Yeşël).....	275
6.MİTOLOJİK SAYILAR	279
6.1.Üç (Öç)	280
6.2.Dört (Dürt).....	292
6.3.Beş (Biş)	296
6.4.Yedi (Cidë)	301

6.5.Dokuz (Tugız).....	308
6.6.Kırk (Kırık).....	313

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TATAR TÜRKLERİNİN HALK ANLATMALARININ MOTİF YAPISI

A. MİTOLOJİK MOTİFLER.....	322
B. HAYVANLAR.....	324
C. YASAK (TABU).....	333
D. SİHİR (BÜYÜ)	333
E. ÖLÜM	341
F. OLAĞANÜSTÜLÜKLER (HARİKULADELİKLER).....	343
G. DEVLER.....	352
H. İMTİHANLAR (TEST ETME).....	354
J. AKILLILAR VE APTALLAR.....	355
K. ALDATMALAR.....	356
M. GELECEĞİ BELİRLEME	357
N. ŞANS VE KADER.....	359
P. TOPLUM.....	361
Q. ÖDÜLLER VE CEZALAR.....	362
R. TUTSAKLAR VE KAÇAKLAR.....	362
S. ANORMAL ZULÜMLER.....	364
T. EVLİLİK	365
V. DİN.....	366
W. KARAKTER ÖZELLİKLERİ.....	368
Z. ÇEŞİTLİ MOTİF GRUPLARI	368
SONUÇ	383
KAYNAKÇA	391

KISALTMALAR

AaTh	: The Types of the Folktale (Antti Aarne-Stith Thompson)
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
AKMB	: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
akt.	: Aktaran
BDT	: Birleşmiş Milletler Topluluğu
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DKT	: Doktora Tezi
DLT	: Divânu Lügat-it Türk
DTCF	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
ed.	: Editör
Fr.	: Fransızca
Hzl.	: Hazırlayanlar
KB	: Kültür Bakanlığı
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MİFAD	: Millî Folklor Araştırmaları Dairesi
Motif Index	: Motif Index of Folk Literature
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TS	: Türkçe Sözlük
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
YLT	: Yüksek Lisans Tezi

SUNUŞ

Türkiye’de kültür ve edebiyat araştırmaları olarak da bilinen halk bilimi ve gelenekli Türk edebiyatı (Türk halk edebiyatı) araştırmaları, 20. yüzyılın sonlarına doğru Türk kültür coğrafyasının ortak kültür değerlerinin belirlenmesi ve incelenmesi çalışmalarına ağırlık vermeye başladı. Sovyetler Birliği’nin dağılmaya başlaması; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında kardeşlik ilişkilerinin geliştirilmesi, Rusya ile komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesi gibi olumlu gelişmeler, ortak kültür değerlerinin belirlenmesi ve incelenmesi çalışmalarına hız kazandırdı. Türk Dünyası ve akraba topluluklarda görev yapan bilim insanları çeşitli kongre ve bilgi şölenlerinde bir araya gelerek Türk kültür coğrafyasının ortak kültür değerleri konusunda bilgi alişverişinde bulundular. Alanın tanınmış bilim insanları ile birlikte genç araştırmacılar da çeşitli Türk lehçe ve şivelerini öğrenerek alan araştırmaları yapma, eskiden beri kaydedilen somut olmayan kültür değerlerini inceleme olanağı buldular. Türk halk bilimi ve gelenekli Türk edebiyatı alanlarında çalışan genç araştırmacılardan bir kısmı, doktora tezi olarak, Türk kültür coğrafyasının ortak kültür değerlerini araştırıp bu alanda uzmanlaştı. Bu genç araştırmacılarından biri de Doç. Dr. Fatma TEKİN’dir.

Özellikle Kazan-Tatar Türklerinin gelenekli anlatıları, mitolojik motifleri ve atasözleri konularında çalışmalarıyla dikkat çeken Doç. Dr. Fatma TEKİN, lisans eğitimine başladığından beri akademik gelişimine tanıklık ettiğim genç ve alışkan bir bilim insanıdır. Lisans, yüksek lisans ve doktora aşamalarında derslerine girdim. Lisans aşamasında başarılı bir öğrenciydi. Üniversite bitirme tezine de danışmanlık yaptım. Bu süreçte daha yakından tanıdım. Disiplinli alışma çabası, sorgulama özelliği, derinlikli düşünme ve elde edilen verileri yorumlama yeteneği dikkatimi çekti. Bu özellikleri taşıyan genç meslektaşlarımızın bilim alanına kazandırılması gerekiyordu. Yapılan sınavları geçerek mezun olduğu üniversitede akademik yolculuğuna devam etti. Yüksek lisans ve doktora derslerine girdiğim dönemlerde de akademik alanda yararlı işler yapacağına olan inancım pekişti. Doktora tez danışmanı olduğum öğrencilerimi, genç meslektaşlarımı genellikle Türk kültür coğrafyasının ortak kültür değerlerini araştırmaya yönlendiriyordum. Doktora öğrencilerimden Fatma TEKİN de gelenekli Türk anlatılarına ve mitoloji araştırmalarına ilgisi sebebiyle “Kazan Tatarlarının Halk Anlatmalarında Mitolojik Unsurlar” konulu doktora tezini hazırlamaya başladı. Bu başlangıç onun Türkiye’de ve Türk Dünyası’nda “Tataristan sahası halk bilimi” uzmanlarından biri olmasına yol açtı.

“Kazan Tatarlarının Halk Anlatmalarında Mitolojik Unsurlar” adlı alışma; Giriş, Sonuç ve Kaynakça kısımları dışında üç bölümden oluşmaktadır.

“Tatar Türklerinin Mitolojisi ve Tatar Halk Anlatmalarının Genel Özellikleri” başlıklı ilk bölümde Kazan-Tatar Türklerinin mitolojisi ve gelenekli anlatıları genel özellikleri açısından incelenmektedir. İlk bölümün birinci kısmında; “Hayvanlar ve İnsanlar”, “Kozmogonik Mitler”, “İlahlar” ve “Kötü Varlıklar” ile ilgili tespit ve değerlendirmelere yer verilmektedir. Bu bölümün ikinci kısmında; Kazan-Tatar Türklerinin gelenekli anlatılarından “Masal”, “Destan” ve “Efsane” türlerinin özellikleri belirlenmekte, bu türlerin sınıflandırmalarına değinilmektedir.

“Tatar Türklerinin Halk Anlatmalarında Mitolojik Unsurlar” başlıklı ikinci bölümde Kazan-Tatar Türklerinin gelenekli anlatılarından destan, efsane ve masal türlerine giren ürünleri araştırılmakta ve bu anlatı türlerinde bulunduğunu belirlenen mitik unsurlar sınıflandırılarak değerlendirilmektedir. Mitik unsurlar bu bölümde “Mitolojik Varlıklar”, “Mitolojik Tabiat Unsurları”, “Mitolojik Hayvanlar”, “Mitolojik Dünya Tasarımı”, “Mitolojik Renkler” ve “Mitolojik Sayılar” başlıkları altında incelenmektedir. Mitik motiflere / unsurlara yüklenen anlamların belirlenmesi ve incelenmesi sırasında diğer Türk boylarıyla ilgili yapılan çalışmalardan da yararlanılmaktadır. Böylelikle bir yandan gelenekli Tatar-Türk anlatılarındaki mitik anlamlar incelenirken bir yandan da diğer Türk boylarının benzer / ortak mitik unsurlarına ve bu unsurların taşıdığı mitik anlamlarına –genel hatlarıyla– değinilmektedir.

Bununla da yetinilmeyen araştırmada belirlenen mitik motifler ayrıca Stith Thompson’ın “Motif Index of Folk Literature” adlı çalışmasından yararlanarak da incelenmektedir. Bu inceleme, araştırmanın üçüncü bölümünde yer almaktadır.

Büyük bir emek ürünü olarak hazırlanan “Kazan Tatarlarının Halk Anlatmalarında Mitolojik Unsurlar” adlı bu çalışma; mit, destan, efsane, masal gibi anlatı türlerinde yapılacak çalışmalar için önemli bir kaynak özelliği taşımaktadır. Bu çalışma Türk halk bilimi ve gelenekli Türk edebiyatı araştırmacıları ile birlikte disiplinler arası çalışmalar yapacak araştırmacılar açısından da okunması gerekli kitaplardan biridir.

Gelenekli Tatar-Türk anlatıları ve mitoloji araştırmaları konusundaki birikimiyle Kazan Tatarlarının halk bilimi ve halk edebiyatı alanında uzmanlaşan sevgili öğrencim ve değerli meslektaşım Doç. Dr. Fatma TEKİN’i kutluyor, başarılı çalışmalarının devamını diliyorum.

Nevşehir, 28 Haziran 2024

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ

NEVÜ FEF TDE Bölümü

Türk Halk Edebiyatı Öğretim Üyesi

(Editör)

ÖN SÖZ

Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olan İdil-Ural bölgesinde Tatar, Başkurt ve Çuvaş Türkleri bulunmaktadır. Bu bölge geçmişten bu yana zengin Türk kültürüne sahip coğrafyalardan biridir. Bölgenin en önemli Türk boylarından olan Kazan Türkleri, 1552'de Rusların hâkimiyetine girmiştir. Kazan Hanlığı'nın düşüşünden sonra, uzunca bir dönem Rusların dinî ve kültürel her türlü baskısına maruz kalan Tatar Türkleri, bu baskılara boyun eğmemiş ve sonuna kadar mücadele etmiştir. Edebî ürünlerinin yayımlanmasının engellendiği bu baskı sürecinde, sözlü gelenekte anlatılmaya devam eden ürünler her daim var olmuştur. Bu nedenle Tatar Türklerinin halk anlatmaları halkın millî duyuş ve düşünüşünü yansıtan, çok eski zamanlardan bu yana gelmesiyle de mitik derinlikleri bulunan yapılar olarak oldukça önemlidir.

Türkiye'de Tatar Türkleri ve Tatar Türklerinin halk bilimi üzerine yapılan çalışmaların 1990'lı yıllardan itibaren Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ivme kazandığı söylenebilir. Tatar Türklerinin halk edebiyatı ürünleri üzerine çalışmalar yapan halk bilimciler özellikle destan, efsane ve masal gibi halk edebiyatı türlerini Türkiye Türkçesine aktarmışlardır. Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalar genellikle metin aktarımı ve metinlerin dil özellikleri açısından yapılan incelemelerden oluşmaktadır. Ancak son zamanlarda halk edebiyatı alanında halk anlatmaları üzerinde yapılan motif inceleme çalışmaları da bu alandaki olumlu gelişmelerdendir. Bu noktada "Kazan Tatarlarının Halk Anlatmalarında Mitolojik Unsurlar" adlı çalışmamız ile Tatar Türklerinin halk anlatma türlerinden olan destan, efsane ve masal metinlerinde bulunan mitolojik unsurlar tespit edilip yorumlanmaya çalışılmış, böylece bu alanda yapılan araştırmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalında Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ danışmanlığında tamamladığım *Kazan Tatarlarının Halk Anlatmalarında Mitolojik Unsurlar* (2019) adlı doktora tezinin kitaplaşmış halidir.

"Giriş" ile birlikte üç bölümden oluşan çalışmada Tatar Türklerinin halk anlatmalarından olan destan, efsane ve masal türlerindeki metinlerde yaşayan mitolojik unsurlar tespit edilip değerlendirilmiştir. Böylece Tatar Türklerinin halk anlatmalarındaki mitik dönemlerin uzantıları ortaya konulmuştur.

Altı alt başlıktan oluşan "Giriş" kısmının ilk alt başlığı, "Tataristan Cumhuriyeti ve Tatar Türklerinin Tarihi" adını taşımaktadır. Burada öncelikle Tataristan Cumhuriyeti, "Tatar" etnonimi ve Tatar Türklerinin kökeniyle ilgili genel bilgiler verilmiş, ardından ana hatlarıyla Tatar Türklerinin tarihinden söz edilmiştir. "Araştırma Konusu Hakkında Yapılan Çalışmalar" adını taşıyan ikinci alt başlıkta, Tatar Türklerinin mitolojisi, destan, efsane ve masal türleri üzerine Tataristan'da ve Türkiye'de yapılan çalışmalar ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. "Mit ve Mitoloji Kavramlarının Tanımı" adını taşıyan üçüncü başlıkta ise "mit" ve "mitoloji" kavramları üzerine yapılan tanımlar üzerinde durulmuş ve diğer başlıklarda da "Mitlerin İşlevleri", "Mit Teorileri ve Türleri" ile ilgili bilgiler verilmiştir. "Mitin Sözlü Anlatım Türleriyle İlişkisi" adını taşıyan altıncı alt başlıkta ise "Mit-Masal", "Mit-Efsane", "Mit-Destan" ilişkisinden söz edilmiştir.

Çalışmanın “Birinci Bölüm”ü, “Tatar Türklerinin Mitolojisi ve Tatar Halk Anlatmalarının Genel Özellikleri” adını taşımaktadır. Birinci bölümün “Tatar Türklerinin Mitolojisinin Genel Özellikleri” adındaki ilk alt başlığında Tatar Türklerinin mitolojisinde ve halk anlatmalarında ele alınan konulardan hareketle “Tatar Türklerinin Mitolojisinde Hayvanlar ve İnsanlar”, “Tatar Türklerinin Mitolojisinde Kozmogonik Mitler”, “Tatar Türklerinin Mitolojisinde İlahlar” ve “Tatar Türklerinin Mitolojisinde Kötü Varlıklar” üzerinde durulmuştur. “Tatar Türklerinin Halk Anlatmaları” adlı ikinci alt başlıkta ise Tatar Türklerinin halk anlatmalarından “Masal”, “Destan” ve “Efsane” türlerinin özellikleri ve sınıflandırmaları üzerinde ayrı ayrı durulmuştur. Ayrıca çalışmada incelenen “Masal”, “Destan” ve “Efsane” metinlerinin yer aldığı kaynaklar o türün sonunda verilmiştir. Tatar Türklerinin büyük destanlarından olan ve başlı başına bir araştırma konusu olduğunu düşündüğümüz “İdegey” destanı, çalışmanın dışında tutulmuştur.

Çalışmanın “İkinci Bölüm”ü, “Tatar Türklerinin Halk Anlatmalarında Mitolojik Unsurlar” adını taşımaktadır. Bu bölümde Tatar Türklerinin halk anlatmalarından destan, efsane ve masal metinlerinde tespit edilen mitolojik unsurlar “Mitolojik Varlıklar”, “Mitolojik Tabiat Unsurları”, “Mitolojik Hayvanlar”, “Mitolojik Dünya Tasarımı”, “Mitolojik Renkler” ve “Mitolojik Sayılar” olmak üzere altı alt başlık halinde ele alınmıştır. Çalışmada, bir milletin hayata karşı duyuş, düşünüş ve algılayışının bir göstergesi olan mitolojik motifler, örnekleme yoluyla seçilen destan, efsane ve masal metinlerinde tespit edilerek değerlendirilmeye ve motiflerin türler arasındaki benzerlikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında mitik unsurların sadece Tatar Türklerinin mitolojisinde yüklendikleri anlamlar değil, aynı zamanda Türk boylarındaki anlamlarıyla ilgili genel bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın “Üçüncü Bölüm”ü, “Tatar Türklerinin Halk Anlatmalarının Motif Yapısı” adını taşımaktadır. Bu bölümde Tatar Türklerinin halk anlatmalarından destan, efsane ve masal metinlerinde bulunan motifler, Stith Thompson’ın “Motif Index of Folk Literature (Halk Edebiyatı Motif İndeksi)” adlı çalışmasından hareketle tespit edilmiş ve motifler, metin türü ayırımı yapmaksızın bir dizin halinde verilmiştir. Bu bölümde, mitolojik anlam değeri taşıyan motifler belirlenmiştir. Tatar Türklerinin halk anlatmalarında bulunup da “Motif Index”te bulunmayan motifler ise başına (T) harfi konularak uygun yerlere yerleştirilmiştir.

Çalışmanın “Sonuç” kısmında ise incelenen Tatar Türklerinin destan, masal ve efsane metinlerinde görülen mitolojik unsurların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışma son olarak da “Kaynakça” ile tamamlanmıştır.

Metin içerisinde geçen bazı kaynaklarda kimi yazarların soyadları Tatar Türkçesi ile yazılırken, bazılarında ise Rusça ile yazılmıştır. Çalışmada aynı bilim adamının soyadları, eserin künyesine bağlı kalınarak orijinalinde yazıldığı gibi verilmiştir.

Çalışmada kullanılan örnek metinler, yararlanılan kaynağın belli bir yerinden alındı ise transliterasyonlu hali ve Türkçe karşılığı (italik) birlikte verilmiştir. Tatar Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarma yapılırken kelime kelime aktarılmasına özen gösterilmiş, zaman zaman da serbest aktarım yapılmıştır. Önceden aktarılmış örnek metinlerin yazımında, metnin alındığı kaynağın imlasına sadık kalınmıştır. Kendi yaptığımız

aktarımlarda ise “e,  ”, “h, h” ve “n, n” ayırımına gidilmiş, ancak kalın k ve g  ns zlerinde herhangi bir ayırma gidilmemiştir.

Çalışmanın Türkiye’deki ve Türk dünyasındaki halk bilimi ve halk edebiyatı çalışmalarına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Çalışmada konu seçiminden başlayarak yürütülen sürecin her aşamasında bana destek olan, yol gösteren, bilgisinden ve rehberliğinden her daim istifade ettiğim danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ’e ve çalışma sürecinde oğluma bakarak birçok fedak rlıkta bulunan anneme teşekkürlerimi sunarım.

11.07.2024

Fatma TEKİN

Bornova, İZMİR

GİRİŞ

1.Tataristan Cumhuriyeti ve Tatar Türklerinin Tarihi

1.1.Tataristan Cumhuriyeti ve Tatar Türkleri

Tataristan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir Türk cumhuriyetidir. Başkenti Kazan'dır. 27 Mayıs 1920'de "Bütün Rusya İcra Komitesi ile Halk Komiserleri Heyeti" tarafından Rusya Federasyonu'na bağlı olarak ilan edilmiş, 27 Mayıs 1920'de "Tataristan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adında kurulmuştur. 30 Ağustos 1990'da "Tataristan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adını almış olan Tataristan Cumhuriyeti, 7 Şubat 1992'den itibaren de Rusya Federasyonu'na bağlı olarak "Tataristan Cumhuriyeti" adında varlığını sürdürmektedir (Gültekin 2010: 1).

Tataristan Cumhuriyeti, 53° 58'-56° 39' kuzey enlemleri ile 47° 15'-54° 18' boylamı arasında olup yüzölçümü ise 68000 km²'dir¹ (Devlet 2002: 27). Avrupa'nın kuzeydoğusu ile Rusya'nın batısının kesiştiği yer olan Orta Volga Havzasındaki İdil-Ural bölgesinde yer alır (Atasoy vd. 2014: 315). Batısında Çuvaşistan Cumhuriyeti, kuzeybatısında Mari Cumhuriyeti, kuzeyinde Kirov bölgesi, kuzeydoğusunda Udmurt Cumhuriyeti, doğusunda Başkurdistan Cumhuriyeti, güneydoğusunda Orenburg bölgesi, güneyinde ise Samara ve Ulyanov bölgesi bulunmaktadır (Devlet 2002: 26-27, Gültekin 2010: 1, Kamalov 2007: 289).

Doğusunda Doğu Avrupa Ovası, batısında Ural dağları bulunan Tataristan'ın, kuzeyi Severniye Uvalı ve güneyi ise Privoljjskaya Vozvışennost ile kuşatılıdır. Coğrafi yapısı gereği stratejik bir konuma sahip olan Tataristan; Avrupa ve Asya kıtalarının yanında, hem Baltık ve Hazar havzasındaki bölgeleri, hem de Slav ve Türk ulusları birbirlerine bağlamakta; bu yönüyle de "geçiş ülkesi" özelliği göstermektedir. Nitekim Tatar Türklerinin, Avrupa'nın en kuzeyindeki Türk boylarının başında yer alması ve "Orta Asya Müslüman dünyasının İdil-Ural bölgesindeki uzantısı" olması bunu gösterir niteliktedir (Atasoy vd. 2014: 315).

Engelibeli bir ovayla kaplı olan Tataristan'da ortalama rakım, iki yüz metre civarındadır. Bunun yanında ülke, kara iklime sahip olup yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuktur. %16'sı ormanlarla kaplı olan Tataristan'ın en büyük akarsuları ise İdil ve Kama ile Kama'nın kolları olan Belaya ve Vyatka ırmaklarıdır (Buran ve Alkaya 2017: 255).

Tataristan Cumhuriyeti idari olarak, 18 şehir ve 24 şehir tipi yerleşim biriminden oluşmaktadır. En önemli şehri, başkent olan Kazan'dır. Diğer önemli şehirler ise Naberejniye Çelnı (Yar Çallı), Nijnikamsk (Tüban Kama), Almetyevsk (Elmet), Yelabuga (Alabuga)'dır (Bulut 2017: 46).

Rusya Federasyonu'na bağlı olan Tataristan'ın diğer cumhuriyetlerden ayrılan başlıca yönü, güçlü bir ekonomiye sahip olmasıdır. Hem tarım hem de endüstri ülkesi olan Tataristan, petrol ve doğal gaz bakımından oldukça zengindir. Özellikle ülkenin en

¹ Devlet'e göre; planlanan İdil-Ural Millî Devleti'nin yüzölçümü 220 bin km² iken, küçük bir Tataristan yaratılarak Tatar Türklerinin büyük bir çoğunluğu, bu cumhuriyetin sınırları dışında bırakılmıştır (2002: 27).